

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за получаване на научна степен “**доктор на науките**” по: област на висше образование 3.0. «Социални, стопански и правни науки», професионално направление 3.8. „Икономика”, научна специалност – „Организация и управление на производството”

Автор на дисертационния труд: доц. д-р Петър Борисов Борисов доцент в катедра „Мениджмънт и маркетинг” при Аграрен университет, гр. Пловдив

Тема на дисертационния труд: Стратегическо планиране на конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор

Рецензент: проф. д-р Васко Николов Копривленски – Аграрен университет, 3.0. „Социални, стопански и правни науки”, 3.7. „Администрация и управление“ определен за член на научното жури със заповед № РД-16-798 от 08.10.2020 г. от Ректора на АУ.

1. Кратко представяне на кандидата.

Доц. д-р Петър Борисов Борисов е роден на 17 март 1980 година, в Република България. Висшето си образование, бакалавърска степен, по аграрна икономика, завърши през 2003 год. в Аграрен университет - Пловдив. Основни дисциплини, застъпени в професионалното израстване на П. Борисов са Аграрна икономика, Аграрен мениджмънт, Маркетинг, Анализ на стопанската дейност, пазари, борси и тържища и др. Трудовият си стаж П. Борисов започва веднага след завършване на висшето си образование, в Аграрен университет – Пловдив, където е зачислен в редовна докторантura по шифър 05.02.21 към катедра „Мениджмънт и маркетинг“. През 2008 год. успешно защитава докторската си дисертация. За периода 2008 – 2009 година работи като ръководител на „Центрър за трансфер на технологии“ към ИЗК „Марица“-Пловдив. От 2004 год. до момента Петър Борисов извежда упражнения и лекции по дисциплините: „Основи на стопанското управление“, „Организация и управление на аграрното производство“, „Аграрен мениджмънт“, „Стратегическо бизнес планиране“, „Управление на конкурентоспособността“, „Управление на иновациите“, „Управление на конфликтите“. За периода 2007 – 2010 год. извежда занятия по дисциплините: „Бизнес планиране“ и „Фирмен мениджмънт“ в Частен професионален колеж „Омега“ – Пловдив. Практическата дейност на Петър Борисов се изразява в даване на консултации и съветнически услуги по поръчка на МОН, МЗХГ, Националната служба за съвети в земеделието, МИГ „Карнобат“, МИГ

„Тервел-Крушари”, ИЗК „Марица” – Пловдив, Европейска инвестиционна банка и др. Основни области на научните изследвания на доц. Борисов са: Конкурентоспособност на стопанските организации, Управление и оценка на устойчивостта на аграрния сектор, Организация и управление на аграрното производство, Аграрен мениджмънт.

В хода на работата непрекъснато повишава своята квалификация и компютърни умения в областта на мениджмънта, информационните и комуникационните технологии, както и за усъвършенстване на практическото обучение на студентите в АУ – Пловдив. Притежава отлична компютърна грамотност. Работи със съвременни компютърни програми и инструменти. Отличава се с много добри организационни качества и способност за работа в екип, скромен, възпитан, амбициозен, работлив и лоялен в отношенията си с колегите. Има добро ниво на владеене на английски и руски език – писмено и говоримо.

От кратко изложената, но съдържателна биография се вижда, че доц. П. Борисов преминава последователно през различните етапи на подготовка и професионално израстване, придобива практически умения, усъвършенства теоретичната си подготовка, допринася за едно благоприятно съчетание на знания и опит свързани с формирането му като изявен научен изследовател и преподавател.

2. Актуалност на проблема.

Темата на дисертационния труд има особено актуално звучене. Тя е подбрана в унисон с общата Европейска политика за устойчиво развитие на селските райони. Научната разработка е адаптирана за условията на България и е насочена към конкретен обект на изследване – лозаро-винарския сектор, който се отличава с висока добавена стойност и има значителен принос във външния стокообмен на страната. Това прави проучването още по-значимо и с голяма научна и практико-приложна стойност. Научните изследвания в областта на лозаро-винарския сектор носят характеристики, отличаващи го от другите отрасли в земеделието, поради спецификите на сектора, характера на насажденията, значителните вложения на единица площ, дългия период на експлоатация и възвращаемост на инвестираните средства, преплитането на биологични с икономически и екологични процеси, спецификата на технологичните решения, както и уникалните свойства на произвеждания продукт, осигуряващ високи приходи от дейността. Актуалността на темата се подсилва и от факта, че приоритетите в днешната европейска стратегия за развитие на лозаро-винарството е конкурентоспособността, която интегрира производителността на труда в производството с изискванията за опазване на околната среда и социалната отговорност. Всички тези проблеми изискват налагането на подхода на стратегическото планиране и контрол върху конкурентоспособността на лозаро-винарския бизнес у нас. Недостатъчните изследвания в областа на стратегическото планиране на конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор, стимулирането на иновациите, с цел устойчивото му

ефективно развитие, поражда необходимостта от задълбочени научни изследвания в тази посока.

От казаното дотук може да се заключи, че темата на дисертационния труд е сполучливо подбрана. Тя е изключително актуална, дисертабилна и има голяма практическа значимост.

3. Цел, задачи, хипотези и методи на изследване.

Основната цел на изследването е формулирана ясно и точно във въведението на дисертационния труд. Авторът си поставя за цел да анализира конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор у нас и да определи неговата стратегическа ориентация в процеса на повишаване на секторната конкурентоспособност. Стремежът е да се идентифицират основните конкурентни фактори на бизнес средата и тяхното влияние в перспектива върху всички участници в сектора. За постигането на целта са откроени девет логически обвързани задачи. Коректно са определени предмета и обекта на изследването, както и основната теза на автора, според която стратегическото планиране е работещ и надежден подход, който гарантира постигането и развитието на конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор, както на микро, така и на макро ниво. Проверката за достоверност на тезата се осъществява чрез тестването на шест изследователски хипотези. В хода на изследването задачите са изпълнени, а формулираната изследователска теза е доказана.

Конкурентоспособността правилно се разглежда като многопластова социално-икономическа категория. Затова авторът я изучава през призмата на многоаспектността, отчитайки влиянието както на всички елементи в системата, така и тяхното взаимодействие и реакция към обкръжаващата среда.

Избраната методология и методическият инструментариум съответстват на сложния, многомерен характер на изследването. Използвани са функционалният, процесният и структурния подход, надграждане на вече направени проучвания, теоретичен анализ и синтез, събиране, систематизиране и обобщаване на статистически данни и тяхното графично, таблично и схематично представяне, сравнителен и ретроспективен анализ, описателни и дедуктивни методи за извеждане и обобщаване на същностните характеристики на основните понятия – производителност, конкурентост, възвращаемост, ефективност, иновативност. За постигането на основната цел и поставените задачи са използвани методи и инструменти за оценка на производствения потенциал, производителността и ефективността на българския лозаро-винарски сектор и методи за анализ на сравнителните предимства и неговите конкурентни способности, разчетно-конструктивни и графични методи, експертна оценка, статистически и други методи. От полевите методи са използвани анкетни и дълбочинни проучвания по изгответи от самия автор анкетни карти.

Давам много висока оценка на литературния обзор на изследването, използваните методология и методическият инструментариум, които са коректно

приложени в хода на работата и способстват за успешното изпълнение на поставените задачи и за постигането на поставената цел на дисертацията.

4. Обсъждане на резултатите и използвана литература.

Представеният дисертационен труд е в обем на 346 стандартни страници. В структурно отношение включва шест глави, въведение и заключение, списък на използваната литература и приложения. В дисертационния труд са представени и цитирани 233 литературни източника, всички в непосредствена връзка с разглеждания проблем. Изследването е онагледено с 82 фигури и 67 таблици. Резултатите са получени чрез приложението на съвременен инструментариум и са онагледени с подходящо подбрани и оформени таблици и фигури, което е доказателство за качествата на автора като отличен изследовател.

Въведението представя избрания изследователски проблем, обоснована е актуалността на темата и нейната значимост, формулирани са коректно основната цел, задачите и авторската теза. Прецизираны са обекта и предмета на изследването, направен е кратък преглед на състоянието на проблема у нас. Представени са основните аспекти на изследването на проблема - социално-икономически, политически и екологичен аспект. Формулирани са шест изследователски хипотези с които се тества достоверността на авторската теза.

Глава първа е разработена в обем от 33 страници и е фокусирана върху концепцията за стратегическото бизнес планиране. В тази връзка е разкрита спецификата на лозаро-винарския комплекс, което е от съществено значение за тълкуването на същността и характеристиката на различните видове бизнес стратегии в отрасъла, както и интеграцията на стратегическото планиране с маркетинга, иновациите и финансите в предприятието. Прави много добро впечатление отличната теоретична подготовка на автора по въпросите на взаимовръзката и субординацията на стратегическото планиране с маркетинговото, финансовото и иновативното планиране, както и боравенето с широк понятиен апарат.

Втора глава обхваща 55 страници и е озаглавена „Конкурентоспособност на лозаро-винарското предприятие и на сектора“. Практически тази глава има теоретико- методологически и методически характер. В структурно отношение, тя е изградена от три групи логически обвързани параграфа. Та включва теоретичното изясняване на конкуренцията и конкурентните предимства, теория на инновационния процес и видовете иновации, методическия подход за организация на научното изследване, както и методиката за оценка и стратегическо планиране на конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор на микро и макро ниво.

Значим принос в тази глава е, че на базата на разгледаните теоретични и методологични постановки се предлага адаптирана методика за анализ на изследваните проблеми и са калкулирани основните показатели за ефективност и конкурентоспособност на сектора по периоди. Главата завършва с теоретичен модел за диагностика и стратегиране на конкурентоспособността на лозаро-

винарския сектор. Той е конструиран на база използването на метода на експертната оценка и метода на SWOT-анализа.

Аналитичната част на дисертацията - **глави трета, четвърта и пета** обхваща едно обширно и задълбочено проучване в обем от 140 страници, където на практика, стриктно е приложена приетата методология и методика на изследването. На базата на иманентните характеристики на конкурентоспособността са използвани подходящи системи от показатели за анализ и оценка на конкурентоспособността на сектора на микро и макро ниво. Направен е подробен анализ на специализацията, концентрацията и конкурентните предимства на лозаро-винарския сектор в наблюдаваните обекти. Изведени са полезни за практиката изводи. Анализирана е конкурентоспособността на сектора. Направена е характеристика на наблюдаваните стопанства, юридическия им статут и степента на задължнялост. Оценена е ефективността на тяхната дейност –възвращаемостта, доходността, както и влиянието на инвестициите, активите и собствения капитал, а също и на пазарния дял върху рентабилността им. Обосновани са и са анализирани главните производствени, финансови и пазарни фактори, които влияят върху конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор: степента на концентрация на капитала, организационната форма на лозаро-винарското предприятие, достъпът до иновации, достъпът до маркетинг, достъпът до финанси и изпълнението на набелязаните стратегически планови дейности. Като е използван богат фактологически материал, са направени верни обобщения, изводи и препоръки, произтичащи от анализа на стратегическия подход за управление на конкурентоспособността на лозаро-винарските предприятия.

Глава шеста - конструктивната част на разработката, е логическо продължение на изследователската теза, заложена във формулировката на дисертационния труд. В нея са набелязани някои основни стратегически насоки за подобряване на стратегическите планови дейности за повишаване на конкурентоспособността на лозаро-винарските предприятия в България. Предложен е модел за стратегическо планиране на конкурентоспособността. На основата на обективен SWOT анализ са разкрити силните и слабите страни, възможностите и заплахите при управлението на конкурентоспособността. Обоснован е управленски подход за постигане на по-високо равнище на конкурентоспособност. Разработен е адекватен модел на финансово-инновационна система за повишаване на конкурентоспособността на сектора.

Съществен принос на автора в тази глава е идентифицирането на основните проблемни области, свързани с предмета на изследване. Дадени са препоръки за внедряване на алтернативни модели, икономически и технически решения в лозаро-винарския сектор, организационното му развитие, създаването на клъстери и адаптирането му към промените в институционалната среда.

Заключението на дисертационния труд обобщава изводите и констатациите за резултатите от проведеното изследване. Те дават основание да се счита, че основната цел и задачите са постигнати, а тезата е потвърдена.

В структурно и композиционно отношение дисертационния труд е много добре

изграден. Основните части на дисертацията следват в логическа последователност. Всяка предходна глава обслужва следващата, което придава на работата цялостен и завършен характер. За целите на изследването е събрана, обработена и анализирана богата по обем информация, която може да служи като база данни за бъдещи проучвания в тази насока. Използвани са подходящи методи и показатели за проучване и анализ, които обслужват много добре изследването и са гаранция за достоверността на получените резултати. Направените изводи и предложения имат подчертано научно-практически характер, с възможности за директно приложение в практиката.

5. Приноси на дисертационния труд.

Приемам като цяло справката за приносите в дисертационния труд на Петър Борисов. Считам представените приносни постижения като лично дело на автора. Една част от приносите са значими, тъй като имат характера на доразвитие, адаптиране и обогатяване на теоретико-методологичните, методическите и практическите знания в изследваните области, а друга – са оригинални и лично достижение на автора. В дисертационния труд могат да се откроят следните приносни моменти, обособени в две групи: **приноси с научен характер и приноси с практико-приложен характер**:

Приноси с научен характер:

1. Изяснена е същността на стратегическото планиране като подход за управление на конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор;
2. Изяснена е същността на социално-икономическата категория „конкурентоспособност“ на лозаро-винарското предприятие;;
3. Разработена е актуализирана концептуална методика за диагностика и оценка на основните фактори, определящи конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор – на микро и макро ниво;

Приноси с практико-приложен характер:

1. Диагностицирана и оценена е конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор в страната;
2. Установено е влиянието на основните фактори, определящи равнището на конкурентоспособност на лозаро-винарските предприятия;
3. Анализирано и оценено е приложението на стратегическия подход в управлението на конкурентоспособността на лозаро-винарските предприятия в сектора;
4. Установени са нуждите на лозаро-винарските предприятия, относно тяхното конкурентно развитие в стратегически план;
5. Предложен е подход за анализ и управление на промяната за постигане на по-високо равнище на конкурентоспособност на лозаро-винарските предприятия;
6. Предложен е модел на финансово-иновационна система за повишаване на конкурентоспособността на лозаро-винарския сектор.

Справката за приносите добре открява основните положителни страни на дисертацията.

Авторефератът е представен в установената форма и съдържание, т.е. отговаря на приетите изисквания. Той отразява в обобщен вид основните резултати от изследването и дава необходимата представа за теоретичните и приложните постижения на автора.

6. Критични бележки и въпроси.

Към автора нямам съществени **критични бележки**, тъй като работата му го представя в най-добра светлина - като завършен научен работник и изследовател.

1. Ще си позволя да отбележа, че изводите към отделните глави в разработката са по-многобройни, което в определени моменти води до ненужни повторения. В глава 5-та, например, те са 10 на брой, в глава 4-та – 8 и т.н. Препоръчително е тяхното редуциране до 3-4 и да отразяват в обобщен вид най- важните моменти от съответната глава.

2. Научният труд би могъл да спечели още от спазването на баланса между отделните глави - конструктивната шеста глава можеше да е още по-голяма по обем в сравнение с предходните глави.

3. Моята **препоръка** към доц. Петър Борисов е да не отслабва темповете и интензивността на своята научна работа, като и да търси повече възможности за публикуване в списания с импакт фактор. Освен това с част от разработките в настоящата дисертация може да обогати преподаването сред студентите, с което да засили практическия характер на тяхното обучение.

Направените препоръки в никакъв случай не омаловажават постигнатите резултати в дисертационния труд. Те могат да бъдат полезни на автора в неговата бъдеща работа.

Въпрос: според автора, кои са основните причини за ниската инвестиционна активност в лозаро-винарския сектор на България понастоящем?

7. Публикувани статии и цитирания.

Представени са общо 20 публикации, свързани с темата на дисертационния труд, което надхвърля наукометричните критерии на Аграрния университет – Пловдив, за придобиване на ОНС „доктор на науките“. 14 статии са публикувани в издания, които са реферирани и индексирани в световноизвестни база данни с научна информация. От тях 7 статии са в сп. Икономика и управление на селското стопанство, 2 статии в сп. Аграрни науки, 3 в Научни трудове на Аграрен университет – Пловдив (EBSKO Publishing). 8 от общо 20 статии са на английски език, като 2 от тях са публикувани в Bulgarian Journal of Agricultural Science, а 3 - Journal of Bio-Based Marketing. Останалите публикации са участия в наши и международни научни конференции и участия в други издания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Въз основа на научените и приложените, от кандидата, различни методи на изследване, правилно изведените експерименти, направените обобщения и изводи считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на Аграрния университет за неговото приложение, което ми дава основание да го оценя **ПОЛОЖИТЕЛНО**.

Позволявам си да предложа на почитаемото Научно жури също да гласува **положително** и да присъди на **доц. д-р Петър Борисов Борисов** научна степен **“доктор на науките”** по научната специалност „Организация и управление на производството”

Дата: 26. 10. 2020 год.

РЕЦЕНЗЕНТ: .....

(проф. д-р В. Копривленски)

